

вовими є вагомим засобом забезпечення соціальної спадкоємності на умовах жорсткого закріплення історичного та правового досвіду соціально-нормативного регулювання суспільних відносин в одних сферах суспільного життя та мобілізацією в інших. Механізм закріплення та передавання конкретних релігійно-правових традицій через втілення їх у правові цінності є способом національно-етнічної самоідентифікації, соціальним самовиразом і самоствердженням.

Ключові слова: правова система, правова культура, релігійно-правові традиції, релігійно-правовий традиціоналізм, суспільні відносини.

Мима І. В. Генезис понимания сущности религиозно-правовых традиций с позиций философско-правовой мысли

Исследовано генезис понимания религиозно-правовых традиций с позиций философско-правовой мысли как методологического способа определения формирования преемственности в праве и последовательности развития социально-правовых явлений с точки зрения социально-философских основ познания национальной правовой системы. Религиозно-правовые традиции вместе с правовыми, являются способом обеспечения социальной преемственности на условиях жесткого закрепления исторического и правового опыта социально-нормативного регулирования общественных отношений в одних сферах общественной жизни и мобилизация в другие. Механизм закрепления и передачи конкретных религиозно-правовых традиций через внедрение их в правовые ценности является способом национально-этнической самоидентификации, социальным самоопределением и самоутверждением.

Ключевые слова: правовая система, правовая культура, религиозно-правовые традиции, религиозно-правовой традиционализм, общественные отношения.

Mima I. The Genesis of understanding the nature of religious legal traditions from the positions of philosophical and legal thought

Investigated the genesis of understanding of the essence of religious and legal traditions from the standpoint of philosophical and legal thought as a methodological way to establish the right of succession and continuity of social and legal phenomena due to social and philosophical foundations of knowledge of the national legal system. Religious legal traditions together with legal, is an important means of ensuring social continuity in the face of fierce consolidate historical and socio-legal expertise of normative regulation of social relations in some areas of public life, and mobilize others. The mechanism of consolidation and transfer of specific religious and legal traditions through their implementation of legal values is a way of national ethnic identity, social self-expression and self-assertion.

Key words: legal system, legal culture, religious-legal traditions, religious-legal traditionalism, public relations.

УДК 340.12

*Людмила Миколаївна Мозолюк-Боднар,
викладач кафедри правознавства
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАКОННОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах розвитку держави питання взаємозв'язку законності та державної дисципліни є актуальним, оскільки впливає на успішне виконання сучасною державою поставлених перед нею завдань, підвищення ефективності діяльності державних органів і розвитку демократичних засад державотворення.

У науковій юридичній літературі значна увага приділяється дослідженню законності та державної дисципліни. Зокрема, їх активно досліджували такі вчені-правознавці, як П. Васьков, Д. Гавриленко, А. Горницький, В. Колпаков, В. Корельський, О. Лунев, А. Малько, Д. Мамчур, В. Манохін, Н. Маюров, Г. Молев, П. Рабінович, Г. Федоренко, Ю. Ровинський, Б. Ринажевський та ін. Однак більшість науковців досліджували лише окремі аспекти законності та державної дисципліни, без комплексного аналізу їх взаємозв'язку. Водночас законність є основою державної дисципліни, а державна дисципліна – результат режиму законності. Тому метою нашого дослідження є комплексна характеристика взаємозв'язку законності та державної дисципліни як важливих категорій юридичної науки та чинників державотворчих процесів в Україні.

У вітчизняній юридичній науці поширені дві точки зору щодо розуміння законності та державної дисципліни: по-перше, вузьке розуміння державної дисципліни, що зводиться до її функціонального призначення, зумовленого спрямованістю на забезпечення режиму законності (наприклад, в управлінській діяльності держави); по-друге, широке розуміння державної дисципліни, що полягає у рівності між нею та законністю як невід'ємними рисами правової держави. Більш переконливим є останнє розуміння державної дисципліни та законності, оскільки лише у тісному взаємозв'язку між ними можливий подальший розвиток і покращення економічного, політичного та духовного життя у сучасній державі.

Різноманітність трактувань категорій «законність» та «державна дисципліна» в науковій юридичній літературі свідчить про можливість визначення такого їх співвідношення:

1. Законність і державна дисципліна як важливий принцип організації та функціонування суспільства і держави. Взаємозв'язок між цими правовими категоріями полягає у тому, що вони створюються та реалізуються у процесі спільної діяльності всіма органами держави, підприємствами, організаціями, посадовими особами та громадянами, до яких пред'являються вимоги щодо реалізації їх поведінки. Суб'єктами законності та державної дисципліни є всі учасники суспільних відносин. Водночас однією з суттєвих відмінностей між державною дисципліною та законністю є те, що остання полягає у виконанні норм права всіма громадянами держави, іноземцями, особами без громадянства, що перебувають на території держави. Тобто можна стверджувати, що суб'єктами законності є всі суб'єкти права. Державна дисципліна є обов'язковою для певного кола осіб, яким безпосередньо належить реалізація певних обов'язків перед державою (сплата податків – ст. 67 Конституції України, захист Вітчизни, військова служба – ст. 66 Конституції України та ін.). Подібні погляди ще раніше висловлював П. Васюков, вважаючи, що це в жодному разі не свідчить про сам обсяг цих понять – законності та державної дисципліни, а лише означає характерні для них ознаки [1, с. 57]. Тобто суб'єктами державної дисципліни виступають ті учасники суспільних відносин, які мають обов'язки перед державою, виконуючи певні функції. Отже, категорії «законність» і «державна дисципліна» дещо не збігаються за суб'єктивним складом. Крім цього, різниця між законністю та державною дисципліною як принципами організації та функціонування суспільства і держави полягає у тому, що, по-перше, законність здебільшого виступає як принцип здійснення владних функцій та діяльності державного апарату, а для державної дисципліни наявними є, крім юридичних, інші соціальні обов'язки (моральні, релігійні, звичаєві тощо) у суб'єктів суспільних відносин; по-друге, вимоги законності розповсюджуються на всі правові відносини, а вимоги державної дисципліни стосуються переважно правових відносин, але часто охоплюють різноманітні організаційні відносини правового характеру, які виникають у процесі реалізації державних завдань та функцій. Таким чином, законність і державна дисципліна як принцип організації та функціонування суспільства й держави можна визначити своєрідним соціальним орієнтиром діяльності людини та функціонування держави в цілому;

2. Законність та державна дисципліна як метод забезпечення державної влади та інтересів громадян. Взаємозв'язок між цими правовими категоріями як методами забезпечення державної влади та інтересів громадян полягає у тому, що основне призначення, як законності, так і державної дисципліни, – встановлення та захист необхідних суспільству відносин і порядку. Різниця між законністю та державною дисципліною полягає у тому, що законність охоплює не тільки сферу реалізації права, а й правотворчу діяльність держави, тобто законотворчий процес, а державна дисципліна містить сам порядок виконання встановлених законністю правил, вимог, норм, стандартів, обов'язків, при цьому її зміст може міститися у приписах нормативного та індивідуального характеру. Таким чином, законність та державну дисципліну як методи забезпечення державної влади та інтересів громадян, поєднує взаємозв'язок, який полягає у належній реалізації загальнообов'язкових правил поведінки та організації людей для їх виконання;

3. Законність і державна дисципліна як дієві та якісні складові розвитку правової держави та громадянського суспільства. У контексті між цими правовими категоріями існує тісний взаємозв'язок та взаємозалежність, оскільки вони є необхідними важливими складовими правової держави та громадянського суспільства. У науковій літературі поширена думка стосовно зв'язку законності з державою, а дисципліни, переважно, – з громадянським суспільством [2, с. 140–144]. Але оскільки значний розвиток громадянського суспільства активно реалізується саме в правовій державі, тому пріоритетним є взаємозв'язок між законністю та державною дисципліною як загальними чинниками розвитку громадянського суспільства й правової держави загалом. Отже, законність і державна дисципліна являють собою певний режим, стан, упорядкованість зв'язків, відносин; вони є необхідними для суспільства та виконують важливі функції.

Таким чином, і законність, і державну дисципліну можна розглядати в різних аспектах: як принцип, як метод та дієву складову розвитку сучасної держави. При цьому таке розуміння законності та державної дисципліни свідчить про наявність тісного взаємозв'язку та взаємозалежності між цими правовими категоріями, хоча вони не тотожні та між ними існує різниця. Так, у науковій юридичній літературі виділяють як спільні, так і відмінні риси між законністю та дисципліною. До спільних рис належать: загальна мета; законність не повинна суперечити правилам дисципліни, і, навпаки, правила поведінки мають міститися у межах правового поля; законність забезпечується дотриманням дисципліни; законність є одним зі способів захисту дисципліни (оскільки основні вимоги дисципліни містяться у правових актах); єдині способи забезпечення (контроль, нагляд, звернення громадян). До відмінних рис належать: дисципліна забезпечується за рахунок дотримання не лише правових, а й моральних

норм; законність є формально визначеною, тоді як дисципліна нерідко проявляється у суб'єктивних уявленнях тих чи інших людей (груп людей) про те, якою вона повинна бути; держава має змогу впливати на стан законності, тоді як на дисципліну вона впливає меншою мірою; якщо законність тісно зв'язана з державою, то дисципліна – значною мірою з громадянським суспільством; розрізняють спеціальні види дисципліни: військова, трудова, службова тощо, тоді як поняття законності досить однорідне [2, с. 140–144].

На думку В. Колпакова, важливим критерієм розмежування законності та дисципліни є сфера їх застосування. Як приклад учений наводить таке: нікому не спаде на думку назвати порушення порядку застосування зброї порушенням дисципліни, і навпаки, скажімо, запізнення або неявка на службову нараду – порушенням законності. Тому поняття законності, як вважає В. Колпаков, слід визнати пріоритетним, оскільки вона характеризує зміст і стан зв'язків державних органів з громадянами, їх об'єднаннями та іншими суб'єктами. Дисципліна відіграє важливу роль у досягненні ефективності в їх діяльності [3, с. 80–82]. Однак, на нашу думку, у цьому випадку слід звернутися до загальновідомої істини про те, що законність є основою державної дисципліни та порушення державної дисципліни, безумовно, підриває основи законності. Водночас державна дисципліна включає в себе законність, але законність зберігає свої ознаки та відносну самостійність. Тому зміцнення державної дисципліни – невіддільне від процесу зміцнення законності.

На нашу думку, «законність» і «державна дисципліна» як категорії юридичної науки характеризуються значним соціально-правовим впливом на суспільне життя, свідомість і поведінку людей. Це пояснюється передусім реалізацією принципу верховенства права, з яким тісно пов'язана законність. Щодо державної дисципліни, то вона полягає у реалізації не лише правових, а й інших соціальних норм поведінки, тому відчувається її дещо інший регулюючий вплив, ніж законності, щодо механізму держави.

Окрім цього, на нашу думку, різниця між законністю та державною дисципліною також може полягати у різних видах відповідальності, які застосовуються за їх порушення. При цьому необхідно наголосити, що відповідальність за порушення законності та державної дисципліни може бути різною в кожному окремому випадку. Наприклад, скоєння вбивства свідчить про особливо високий ступінь небезпеки та полягає у порушенні режиму законності, винна особа притягується до кримінальної відповідальності; порівняно з запізненням на роботу, що свідчить про значно менший ступінь небезпеки для розвитку суспільних відносин та є порушенням трудової дисципліни, винна особа притягується до дисциплінарної відповідальності.

Тому, як зазначали О. Гранін і М. Князьков, не всі порушення державної дисципліни мають характер правопорушень та пов'язані з правовою, юридичною оцінкою. Багато з них являють собою порушення не правових, а моральних норм, наприклад, недобросовісне, формальне ставлення до порушеної справи тощо [4, с. 20]. Як зазначає О. Панасюк, законність і дисципліна в державному управлінні великою мірою визначаються юридичною відповідальністю. Зокрема, за порушення законності передбачені більш жорсткі юридичні санкції, ніж за порушення дисципліни [5, с. 29–33]. Таким чином, необхідно наголосити на різних видах відповідальності та ступенях небезпеки за порушення реалізації законності та державної дисципліни, яка має визначатися в кожному окремому випадку, залежно від скоєного порушення.

Як вважає О. Скакун, між законністю і дисципліною є відмінності у змісті та місці в системі правового регулювання.

З погляду права законність є основою дисципліни, але дисципліна – не тільки правове, а й соціальне явище. Вона не вичерпується законністю. Якщо законність означає точне і неухильне додержання закону, то дисципліна припускає ще й активність, ініціативу в роботі.

Поняття дисципліни ширше за поняття законності щодо нормативного забезпечення. Державна дисципліна забезпечується як правовими нормами, так й іншими соціальними нормами, особливо нормами моралі. В основі державної дисципліни лежать виконавча дисципліна, сумлінне ставлення посадових осіб до виконання покладених на них обов'язків. Інакше кажучи, як зазначає В. Максименко, дисципліна включає в себе законність. Але остання не розчиняється у дисципліні, вона повною мірою зберігає свої специфічні ознаки і відносну самостійність як соціальне явище [6, с. 42].

Дисципліна і законність мають різні результати дії. Результат законності – правопорядок. Результат дисципліни – громадський порядок [7, с. 459–460].

Подібну думку висловили В. Копейчиков, А. Коренев та О. Малько. Зокрема, В. Копейчиков зазначав, що законність і державна дисципліна не тотожні, обсяг їх нормативної основи не збігається. Якщо законність спирається лише на правові акти загального характеру (правові норми), то державна дисципліна, як і решта видів дисципліни, – ще й на конкретні розпорядження, тобто на індивідуальні акти [8, с. 214]. А. Коренев вважає, що дисципліна охоплює порядок поведінки людей не тільки в сфері пра-

вового регулювання суспільних відносин. Її зміст набагато ширший за зміст законності, оскільки включає виконання обов'язків та реалізацію прав, що базуються не лише на вимогах правових, а й інших соціальних норм. Законність вимагає дотримання і виконання приписів норм права [9, с. 245]. На думку О. Малька, що, з одного боку, дисципліна і законність мають одну й ту саму мету, і в цьому розумінні дуже тісно взаємодіють одна з одною. Зміцнення дисципліни позитивно впливає на зміцнення законності, і навпаки, постійні порушення дисципліни підривають основи законності. З другого боку, вони не збігаються за обсягом. Поняття «дисципліна» більш широке, ніж поняття «законність». Якщо законність включає в себе виконання обов'язків, що містяться лише в законах та підзаконних актах, то дисципліна є виконанням обов'язків, що містяться у всіх правових актах (нормативних, правозастосовних, інтерпретаційних, договірних) та в інших соціальних і технічних приписах нормативного та індивідуального характеру. Дисципліна спирається не лише на нормативно-правові вимоги, а й на індивідуально-правові, моральні, партійні та інші приписи [10, с. 247–248]. Таким чином, безперечно, існує тісний взаємозв'язок між цими правовими категоріями, але вони не є тотожні, про що переконливо свідчить позиція більшості вчених, які дотримуються схожих поглядів щодо взаємозв'язку та співвідношення цих категорій.

Держава, за умови підтримання режиму законності, бере під свій захист основні положення державної дисципліни, які оформляються у вигляді правових норм і містяться у законах, указах, постановах уряду, інших правових та інших приписах. Тому це визначає не лише їх взаємозв'язок, а й взаємозалежність, а також свідчить, що державна дисципліна та законність – не тотожні поняття, хоча між ними існує нерозривний зв'язок. Крім цього, визначення меж державної дисципліни та законності має не стільки теоретичне, скільки практичне значення. Без державної дисципліни неможливо уявити законність в державі, і навпаки, без чіткого дотримання законів не може реалізовуватись державна дисципліна. Тому зміцнення державної дисципліни невіддільне від процесу зміцнення законності, адже державна дисципліна – це найбільш ефективний засіб для зміцнення законності.

Отже, державна дисципліна розглядається у правовій літературі як більш широка категорія, ніж законність, оскільки державна дисципліна охоплює порядок поведінки людей не тільки в сфері правової регламентації суспільних відносин, а й у сфері дії інших соціальних норм, що функціонують в суспільстві. Державна дисципліна – це дієвий засіб формування організованості та узгодженості дій між суб'єктами суспільних відносин, зокрема у сфері державного управління. У цьому контексті законність слугує основою державної дисципліни, загальною вимогою змісту якої є дотримання законів та інших нормативно-правових актів у державі, а державна дисципліна – результат режиму законності.

Таким чином, державна дисципліна та законність – це обов'язкові складові правової держави, за допомогою яких держава регулює взаємовідносини в суспільстві. Крім цього, законність і державна дисципліна є взаємопов'язаними системними категоріями, що займають важливе місце у механізмі функціонування та розвитку держави.

Використані джерела

1. *Васьков П. Т.* Государственная дисциплина в СССР / П. Т. Васьков. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1960. – 144 с.
2. *Середа Г. П.* Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. у визначеннях та схемах / Г. П. Середа, С. Г. Стеценко. – К. : КНТ, 2009. – 184 с.
3. *Колпаков В. К.* Законність та дисципліна в умовах реформування органів внутрішніх справ / В. К. Колпаков // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 80–82.
4. *Гранин А. Ф.* Дисциплина в органах МООН і її роль в укріпленні соціалістической законности / А. Ф. Гранин, Н. И. Князьков. – Киев, 1967. – 51 с.
5. *Панасюк О. В.* Забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні: проблеми розмежування / О. В. Панасюк // Право і безпека. – 2009. – № 4. – С. 29–33.
6. *Максименко В. Ф.* Демократія і дисципліна в радянському суспільстві / В. Ф. Максименко. – К. : Наукова думка, 1973. – 172 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
8. *Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) :* навч. посіб. / за ред.: О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
9. *Коренев А. П.* Административное право России : учеб. : в 3 ч. / А. П. Коренев. – М. : МЮИ МВД РФ, 2002. – Ч. 1. – 578 с.
10. *Малько А. В.* Теория государства и права в вопросах и ответах / А. В. Малько. – М. : Юристь, 2001. – 300 с.

Мозолюк-Боднар Л. М. Взаємозв'язок законності та державної дисципліни в сучасних умовах розвитку держави: теоретико-правовий аспект

У статті досліджується взаємозв'язок законності та державної дисципліни. Зазначається, що законність та державна дисципліна як категорії юридичної науки характеризуються значним соціально-правовим впливом на суспільне життя, свідомість і поведінку людей. Це пояснюється передусім реалізацією принципу верховенства права, з яким тісно пов'язана насамперед законність. Обґрунтовується твердження, що законність слугує основою державної дисципліни, а державна дисципліна – результат режиму законності. Акцентується увага на тому, що законність та державна дисципліна – це обов'язкові складові правової держави.

Ключові слова: законність, державна дисципліна, відповідальність, правова держава.

Мозолюк-Боднар Л. Н. Взаимосвязь законности и государственной дисциплины в современных условиях развития государства: теоретико-правовой аспект

В статье исследуется взаимосвязь законности и государственной дисциплины. Утверждается, что законность и государственная дисциплина как категории юридической науки характеризуются значительным социально-правовым влиянием на общественную жизнь, сознание и поведение людей. Это объясняется прежде всего реализацией принципа верховенства права, с которым тесно связана прежде всего законность. Обосновывается, что законность служит основой государственной дисциплины, а государственная дисциплина – результат режима законности. Акцентируется внимание на том, что законность и государственная дисциплина – это обязательные составляющие правового государства.

Ключевые слова: законность, государственная дисциплина, ответственность, правовое государство.

Mozoliuk-Bodnar L. Relationship of legality and state discipline in modern conditions of state: theoretical and legal aspects

The article examines the relationship of law and state discipline. In the article it is noted that the legality and state discipline as a category of legal science, are characterized by considerable socio-legal influence on public life, consciousness and behavior. This is, above all, the rule of law, which closely connected, first of all legitimacy. It is noted that legitimacy is a basis of state discipline and government discipline – the result of regime legitimacy. The attention that the legality and state discipline – it is obligatory components of the rule of law.

Key words: legitimacy, state discipline, accountability, the rule of law.

УДК 34(477) (091) (063)

*Ірина Володимирівна Музика,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

**КОНЦЕПЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРАВА У ТВОРЧІЙ
СПАДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІОЛОГІВ ПРАВА**

Питання про можливість універсального права є предметом наукових дискусій вже понад століття. Зокрема, цієї проблеми торкалися такі сучасні правознавці, як П. Рабінович [1], І. Честнов [2], Г. Радбух [3] та ін.

Проблемі універсального права багато уваги приділили представники соціологічного напрямку у вітчизняній юриспруденції, які брали за основу те, що право – це соціальне явище, зумовлене взаємодіями з іншими соціальними феноменами.

Зокрема, прихильником ідеї універсального соціального права був Є. Спекторський, який важливою проблемою правознавства вважав дослідження структури права як соціального явища [4, с. 131, 134]. Він спирався на концепцію універсального соціального права, розроблену Г. Кьолером, відповідно до якої право поділялося на державне, міждержавне (міжнародне), універсальне приватне, універсальне публічне. Вдалим учений також вважав поділ універсального соціального права на зовнішнє і внутрішнє, здійснений Г. Ахенвалем [5, с. 511–513].

Є. Спекторський досліджував процес становлення універсального приватного права на прикладі рецепції римського права. Зокрема, учений звернув увагу на причини рецепції норм приватного римського права. Такими причинами він вважав (задовго до концептуального оформлення синергетичного підходу до осмислення процесу трансформації права) циклічність і хвильовий характер процесу становлення європейського приватного права.

Так, на його думку, завдяки перетворенню пам'яток римського права у систему абстрактних юридичних понять утворилася юриспруденція понять, яка вбачала в абстрактних юридичних конструкціях вічні правові істини й не враховувала історичних обставин та особливостей суспільного середовища [6, с. 403]. Водночас учений критикував прихильників юриспруденції понять, які вважали римське право не правом одного з давніх народів, а абсолютною істиною, єдино правильною для всіх випадків, для всіх часів і народів [6, с. 404].

Причиною таких традиційних поглядів на римське право Є. Спекторський вважав низький рівень розвитку середньовічного феодального права, створеного становим суспільством з відсталою культурою, для якого візантійське законодавство, що було витвором високорозвиненої античної культури, було прогресивним. Отже, рецепція римського права сприяла розкладанню середньовічного ладу й утворенню на його руїнах нового громадянського суспільства із сильним і централізованим урядом, заснованим на римській ідеї народного суверенітету [6, с. 404].